6'90

АМЦАБЗ

ISSN 0206-2836

ГУААРТЫЛА АИЦӘАЖӘАРА

Ауаҩы даныхуҷу инаркны зегь раҧхьаӡа идыруазар ауп ахымҩаӡгашьа, избанзар, нагьа аҵара имазаргьы, ахымҩаӡгашьа анизымдыр, уи дуаҩыбжьоуп хәа дрыҧхьаӡоит.

Аҵаҩы идыруазар ауп иҭаацәараҿы, ашколаҿы, амҩаҿ, сасырҭаны, акинотеатри атеатри рҿы ухәа, дахьыҟазаалак, ахымҩаӡгашьақуа. Ахымҩаӡгашьа адырра маҵарагьы акагьы иахуом, урҭ ауаҩы инеигӡалозар ауп, насгьы илаҽны, иҟазшьаны, шьцыларааны изыҟалар ауп.

Ажәларқуа зегьы ирзеиҧшу ахымҩаӡгашьақуеи аҟазшьа бзиақуеи рацәоуп.

Аҧсуа жәлар ианакузаалак ирылааӡан ахымҩаӡгашьа бзиаӡақуа. Аиҳабы ҳаҭырла изыҟан, пату икурҵон. Аиҳабы данцәажәо, изызырҩуан, иажәа иазхуцуан, ажәа бзиа иҿырҵаауан. Аҭаацәараҟны реиҳабацәа рҳәаҭәы харҵон, аҩн ускуа рҟны ирыцхраауан, аҽьа бзиа ирбон. Ахучқуа ирыларааӡон рыуа-рҭынха, рҩызцәа ргублра.

Маро НИНУА,

Аҧснытәи АССР жәлар рҵара аминистр лхаҭыҧуаҩ.

АХЫМҨАӠГАШЬАҚУА ИРЫЗКНЫ

Аҭаацәа иреиҳабыз абду, анду, ан, аб даараӡа ҳаҭырла ирзыҟан. Аиҳабы дызлам аҭаацәара зыҧшӡахом, рҳәон аҧсуа жәлар.

Хаҭыр зкуу ахучкуа, шәара изызҳауа аҿар, шәоуп ҧхьаҟа зыҧсадгьыли зыжәлари ирхаҭарнакцәаахараны иҟоу. Шәара ишәыхьчар ауп, еиқушәырхар ауп аҧсуаа рхымҩаӡгашьа бзиақуа.

Хьчашьас, еиқурхашьас ирымоузеи урҭ? Зегь раҧхьаӡагьы шәхаҭақуа ижәдыруазар ауп, шәшьашәда налалар ауп, зыда шәхуарҭам цәаҩаны ишәзыҟалар ауп, аӡәы ҳаиҭуаҧхандаз ҳәа акумкуа.

Аҧсуа жәлар ирымҩуп ижәытәӡоу рхатәы бызшәа, аҧсуа бызшәа, ирымоуп рхатә ҩыра, рыҧсадгьыл Аҧсны.

Аҿар ирызҳацыҧхьаӡа еилыркаауа налагоит ирахауа ҵҩа змам аҧсуа ажәақуа. Уи абызшәала налагоит ахуцра, ацәажәара. Иарбанзаалак ауаа рхатәы бызшәала имхуцуа, имцәажәо налагар, урҭ милаҭк рахасабала инаҟаауа налагоит. Убри азоуп, ажәларқуа зегьы рбызшәеи рҩыреи еичаҳаны изырхьчо, изеиқудырхо, ҧхьаҟагьы издырҿнауа.

Аҧсуаа жәытәнатә аахыс ирдыруан жәа ҟушла ацәажәара, ажәахәара назҟазан. Урҭ ражәаҳәа цқьан, иҧшӡан, игукын. Иҟан убас еиҧш иҟаз ацәажәаҩцәа, ажәабжьҳәаҩцәа, уаха шаанӡа ицәажәозаргьы, ражәа иҵәомызт, ирҳәоз хшыҩрцаган, иҧшӡан, ишәан-иразан. Изырҩуаз ргуы ҧнаҵәомызт. Ицәажәоз нажәа аҵыхутәа ҧымҵәандаз ҳәа рлымҳа кыдҵан иззырҩуан. Ари ас шакуу дырҵабыргʼуеит аҧсуаа рҿаҧыцтә ҳәамҭақуа, урҭ рҭоурых, рҵас-рқьабзқуа.

Аҧсуа жәлар ашәышықусақуа рыҩнуҵҟала егьа игуаҟзаргьы, еиқудырхеит ижәытәӡатәиу рбызшәа, ҧхьаҟазгьы ишьаҭамырӡгоу. Шәара, ахучқуа ижәдыруазар ауп шәбызшәала ибзианы, иҧшӡаны, ииашаны, ахьхьаҳәа еихышәшәо ацәажәашьа, иара убас ижәдыруазар ауп ацәажәаратә хымҩаӡгашьақуагьы.

Ауаҩ ҟуш, ауаҩ ааӡа зегь раҧхьаӡа идыруазар ауп ацәажәара иацу ахымҩаӡгашьақуа. Ааӡара нашеи акультуреи злоу данцәажәо, ибжьы дзацәажәо иахартә, еиликаартә еиҧш дцәажәозар ауп, ибжьы ҭцаны, дҟааны акумкуа, нажәақуа еихышәшәо, иҧшӡаны, игукны. Ауаҩы ажәаҿы акуҕуҕуара инашамкуа ианыҟаиҵа, иажәаҳәа иаҭахым аҟрымҿрымреи ажәеиҭаҳәақуеи аналеиҵа, изызырҩуа цқьа дизеилкаауам, изызырҩрагьы иҭаххом. Иаагозар, ирацәаҩуп ауаа зажәаҳәаҟны иааҟумҵӡакуа зхы иазырхуо «ыҟами», «ыы», «наа»... Ас ицәажәо — зжәар ҕару, зажәаҳәа ҭбаам роуп.

Зегь реиҳа ииашам, иҧшӡам аҧсшәеи аурысшәеи еилаҧсаны ацәажәара. Иаагозар «Иахьа у нас два урока ҳаман», «О, бара, слушаи ты, ашколахь бымцаӡои?» ухәа убас егьырҭгьы. Ари рыцҳара дууп, ари ахатәы бызшәа амдырра ауп иаанаго, насгьы иччархуроуп. Ауаҩы ихатәы бызшәа анаҩс егьырҭ абызшәақуагьы идыруазар, даараӡа ибзиоуп. Аҧсышәала дцәажәозар — ицқьаны дцәажәозар ауп, урысшәала дцәажәозар — аҧсшәа налажьны акумкуа, ицқьаны дцәажәозар ауп. Ас еиҧш абызшәақуа неилакуаҳаны ацәажәара иаанарҧшуа, ауаҩы ибызшәатә культура алаҟуреи ацәажәаратә хымҩаӡгашьа изымдырреи роуп.

Ииашан иааӡоу, аҧсуара злоу идыруазар ауп аҧсшәа аҳәашьагьы. Ашьыжь иҧыло иреиҳәозар ауп «Шьыжьбзиа» — иара дикуләзар, деиҳабызар — «Шьыжьбзиақуа». Иара убас амш аамҭа иакушәо иҳәалатәуп «мшыбзиа»—«мшыбзиақуа», «хулбзиа» — «хулбзиақуа», «бзиа жәуааит» — аус зуа рзы, «нар улбааит», «бзиала шәылбааит» — аҵла иқуу рзы, «Шәахьцо шәаалеит» — цьара иҟан ихынҳәыз изы, «Раху шәзыҧшуп» — аӡәы даншәзыҧшу, «бза хашәцалт» — араху назцо рзы, «убзаҳәит!» — аҧсаса гуарызхʼуа изы, «Ажәеиҧшьаа удырчеит» — шәарыцара ицо рзы «шәхуы-шәҿы еигымхааит» — аӡәы фатәык ануиҭауа, «гуаҧхара-чара шәымазааит» — акрыфара наҿу рзы, ухәа убас иҵегьгьы.

Аӡәы аказы даниазҵаауа, даниҳәо, ихы наирхуозар ауп «иҟалозар», иара убас нахьаҭахыу хархуара азиулар ауп «саҭамыз», «аҭамзаара шьҭасҵоит».

Аҧсшәаҳәараҟны раҧхьаӡа аҧсшәа аҳәара зуалу аиҵбы иоуп. Еиқулацәоу ахучқуа рыбжьара раҧхьа аҧсшәа зҳәалак дҟалоит, аха аҷкун аҧхьа аҧсшәа азҕаб илеиҳәозар ауп. Амала, аҷкун ихуҭам аҧхьа лнапы лымхра (азҕаб лнапы аҿаалмырхар). Лнапы аҿаалмырхакуа, ус «бзиара убааит» лҳәаргьы, днашоуп, илызгуаатәым.

Ҷыдала аҧсуаа ретикет наҵанакʼуа ируакыуп аихаҵгылара. Дарбанызаалакгьы дахьнеиуазаалак ауаҩы дихаҵгылоит. Аиҳабы дааиуазар, наатгылан изыҧштәуп, аҧсшәа наҳәаны, амҩа иҭатәуп, имҩа енхҵәатәым. Аҧсуаа аҽыуаҩ имҩагь еихырҵәаӡом. Ҩыџьа наскьа-аaскьашәа еидгылазар, рыбжьара ибжьысӡом, рганала ирывсны иҵоит, ҳаҭамыз ҳәаны.

Аҧсшәаҳәара аҧҟаракуа ирыҵаркʼуа «Шьыжьбзиеи», «хулбзиеи» рымаҵара ракуӡам. Аҧсшәаҳәара иаҵанакʼуеит ауаа шәшырзыҟоу, ауаҩ ихаҭара шаҟа ҳаҭыр шәзақуу, шәара шәхаҭара шаҟа пату шәзақуу. Дарбанзаалак ауаҩы ҳаҭыр икуҵашьа ззымдыруа, зегь раҧхьаӡа иара ихаҭара зеиҧшроу ауп иаанрҧшуа. Убри аҟнытә, ауаҩы ихы ҳаҭыр акуиҵозар ауп, зхы ҳаҭыр акузҵо иакум ҟаиҵаӡом, иахуҭам, иакунагам ажәа иҳәаӡом. Ахучкуа, хыхь ишазгуаҳҭаз еиҧш, ирдыруазар ауп аҧсуаҵас ала ахымҩаӡгашьа, аҧсшәа аҳәашьа. Иахьаҭыҧу ихы иаирхуозар ауп «иҭабуп», «идуӡӡаны иҭабуп», «иҟалозар», «саҭамыз», «ҳаҭыр зкуу», аҧсуа ҵас иаҵанакʼуеит аиҳабы «шәара» ҳәа иацәажәара, мамзаргьы, акы шәиазҵаауазар, ихьӡи иабхьӡи рыла: «Ҳабаху Қуаблыху-иҧа», «Сырма Бинаҟуҟу-иҧха».

Иара убас ауаҩы аҵхыраара аниҭахыу, иара ишәеиҳәааиӡа шәара шәхала аҵхыраара ишәҭар ауп, шәаҧхьа инеиуа, иикыу ак иҵәкаҳар, шәара ишьҭыхны ишәыркыр ауп. Аӡәы данцәажәо, азызырҩышьа жәдыруазар ауп, изҵаара шәазхуцны аҭак иҳшәҭалар ауп. Еиқулацәоу шәанеицәажәогьы, аӡә данцәажәо, нажәа далгааиӡа иццәажәара шәаламгар ауп. Иаҧсуарам, иламысдароуп ҳәа иҧхьаӡоуп ауаҩ ак игыуп ма игхеит ҳәа ихыччара. Дарбанзаалак аӡәы гхак ихьыр ма иакум иамхаҳәаазар, ишәымбазшәа, ишәмаҳазшәа ҟашәҵар ауп.

Иҟоуп агра змоу ауаа, урҭ шәааҭгылан, уамашәа ибаны шәрыхуамҧшлар ауп, даргьы ирҭахны ирмыхьит, арыцхареи ачымазареи шәахыччар— ҧхашьароуп.

Аиҵбы дыштәоу аиҳабы дааир, аиҵбы дгыланы аиҳабы диртәар ауп. Автобус аҟны, адәыҕба аҟны, иахьакузаалак, аиҳабы дыртәаҭәуп, уи ламысуп, уаҩроуп ҳәа иҧхьаӡоуп.

Ҳаҭыр зкуу «Амцабз» аҧхьаҩцәа хучкуа, араҟа иххаркушап ахымҩаӡгашьа бзиақуа ирызкны нахьатәи ҳаицәажәара. Шәрызхуц араҟа наагаз ахымҩаӡгашьа нашақуа, шәара урҭ шәшырзыҟоу, ишынашәыгӡо. Ишәызцәырҵуазар ахымҩаӡгашьақуа ирызкны азҵаарақуа, «Амцабз» ахьӡала наашәышьҭ. Урҭ рҭаккуа шәзыҟаҳҵоит, ҳаицәажәап даҽа зныкгьы, ҩынтәгьы.

АМЦАБЗ

Қырттәылатәи ЛКСМ Аҧснытәи област комитета В. И. Ленин ихьӡ зху [illegible] Аҧснытәи област Совета [illegible]

ИИУН

№ 6

1990

ХАРА ХПИОНЕРЦӘА РЫМШНЫҲӘА

Акыр иаҧсоу ахьыбҿар!

Есышықуса, маи 19 азы, В. И. Ленин ихьӡ зхыу апионереиҿкаара амшира мшныҳәа дуны ишәаҧылон. Сыҧтәа ус изыҟамлеит. Ари амшныҳәа ду, рацәак изырымгакуа, шәара доусу шәышколкуа рҿы имҩаҧыжәгар акухеит.

Иахьа хазҭагылоу аамҭаз хтәыла зегьы аҿы зеилыргара уадаҩхаз ауаажәларратә ҭагылазаашьа хьанҭакуа иҟалаз, хара хпионерна аҧсҭазаара нанымҧшырц залымшеит.

Шәара аргама ижәбоит, иахьа хтәылаҿ имҩаҧысуа аиҭакра ҿыцкуа, зхы замхакуачрахаз шьоукы ашовинизми еиуеиҧшым апартиакуеи рахь рхы шкылыргаз. Убарҭ ирҭахыуп ашколи аполитикеи зыиӡа еиҟурҭхарц. Даараӡа иҵьоушьаратәы иҟоуп шьоукы хара хзыхәан зегь реиха иҧшьоу, хабацәа рхы зкурҵоз аҳаракыракуа: ЛЕНИН, ОҚТИАБР, АПАРТИА хаҳәырҵәиа нахьырҿагыло.

1918 шықуса август мза азы акун, Ленин аҵарадырра иазкны Урыстәылазегьтәи 2-тәи аизара ду аҿы дықугылауа иазгуеиҭон: «Ҳара иаахтны иаххәоит, аҧсҭазааре аполитикеи иҏҟутхоу ашкол, амцн хаҿрала анаҳә-ааҳәаракуеи шракуу иззааигуахо» хәа. Ари хара хвожд ду хшыҩҵарла хара инаҧшра абзоурала, еилыкка ибои ҧхьаҟа хзызкылсраны иҟаз аамҭа хьанҭакуа. Аха иаарласны уи иҧсҭазаара далҵит, ххәынткаррагьы инапаҿы иааигеит Ленин ду игуы зызҭамыз ауаҩы хжәа, ашьҭахь миллионҩыла хтәыла аҵеицәа цәгьаҧсышьа рызҭаз ашьажәҩы Сталин. Уи нахыс 70 шықуса ахақуиҭра амра, Ленин имра ду атыҩ накны акуи ишыҟаз. Иахьа уи хамра атыҩ ахызыцҟьаауа анаша мач-мач ишәырҵуа иаалага, ахьаҧарч еиҧш, зцәа иҭаланы иҟаз аҵмыхәахәаракуа ааҵәырҵыи, рбираҟ еилыҕраакуа ҟьо, хкытакуеи хакалакькуеи рымехакны, иҩхалалеит. Урт уахгьы-еынгьы азҩаҿкы бааҧскуа рыршра иаҿуп.

Хара хазҧшуп, агурагьы аагоит, акаша иазыкуҧо хара хдепутатцәа, аҵьажәлар зегьы иаарласны азеиҧш еиҿкаарақуеи, аӡакуаи ҿыц атагылазаашьақуеи инарыкуиыкуаны, избам хара хпроблемакуа аҧсҭазaараҿ ишырыӡбауа азы. Аха иаразнак, иаармарианы изыҟалом уи, ахучқуа! Убарт

Рауль ЛАШӘРИА

АҦСУА ГУҬЫЛСА

Аҩны сыҟа, адәны сыҟа,
Рыхьӡқуа сымоуп игункыл:
Аҧсуа гуҭылса Нарҭ Сасрыҟуа,
Аҧсуа гуҭылса Абрыскьыл.

Цқьа дыздырроуп аҧсуа гуҭылса,
Цқьа исырроуп имч-илша.
Цқьа дыздырроуп Смыр Гудиса,
Сгуы ҭнагароуп ихыҧша.

Ашәыргундацәа, амарҵенцәа
Ирзыхьчомызт с-Аҧсынра...
Гушҧыла назгылахьоу аҵенцәа
Бзанҵык исхасыршҭуам сара.

Ӡҭоурых дуӡӡоу са сабдуцәа
Изынхагушьомызт реырҭынч,
Уахгьы-еынгьы, имтәа-имыцәа,
Иахӡыӡаалар акун рҵьынҵь.

Зыда сымам сыдгьыл гураз,
Шаҟа гуаҟра ианиахьеи!
Цқьа ишысҵо зегьы ижәдыруаз
Иахьеимадоу наци иахьеи.

Рыгуҭа сгылоуп Аҧсны ахшара.
Зегьы срыхьӡароуп. Сара сҿоуп.
Уа мшыбзиа, аамҭеикушара,
Аус ахьсымоу уара уҿоуп.

АҦХЫН

Идыдызар, имацәысзар — иҧхынроуп.
Зыҵьымшь ҟуашу аӡынра хароуп.

Ахырхырҳәа акуа ҟуанда анлеи,
Ҽаанызбиала, шьҭа аҿа-маҿа ҟамлеи!

Иҧшқарахӡа адгьыл цәак ахоуп,
Сгуы рахуцҵас ишәаҳәартә ирххоуп.

Араху рымҩа ашьхаҟа ихоуп,
Ирхылаҧшуа ашьхауаҩ дыҕуҕуоуп.

Амра агуцак акыркырҳәа амшгьы ччоит.
Уахынла ажәҩан зқьы еҵәала еилыҵьҵьоит.

Идыдызар, имацәысзар — иҧхынроуп.
Зыҵьымшь ҟуашу аӡынра хароуп.

зегьы, аҵыхутәан, шәареи ҳареи ҳахдыррат ә позицнақуа ракухоит изыбзоурахо. Иахьагьы-уаҵәгьы нахуаҧшлатәуп уара ухаҿрениҧш уҩыза ихаҿрагьы, уи тыҧс ма позициас аҧсҭазаараҿ нааникыло, дарбанзаалак идыруазароуп Асовет Еидгыла аҵеи, апионер ихьӡ-иҧша аныҟугара аҭакҧхыкура ду шацу.

Иахьа ҳара ҳзы иаҧцоу ма иаҧырҵараны иҟоу азакуан ҿыц ҳныҟуныҟуаауа, даҽа аамҭаньк еиҧшымкуа, даҽаӡә идҵаҟаҵара иадҳәаламкуа, ҳхатә ускуа рынагӡара ҳхала ҳнапы рылакзар ауп.

Ҳара ҳавтономтә республикаҿ октиабраа хучқуа апионеррахь рыдкылара мҩаҧысит араионкуа зегьы рҿы: Гудоуҭатәи, Очамчыратәи, Тҟуарчалтәи, Гагратәи, Аҟуатәи аҧсуа бызшәеи аурыс бызшәеи рыла аҵара ахьырҵо ашколкуа зегьы рҿы. Иахҭахыуп, ус иҟалоит ҳәа агурагарагьы ҳамоуп, егьырҭ ашколкуагьы, накунагоу анаша рыхдырраҿы нааганы, абри аусмҩаҧгатә даргьы реаладырхулап ҳәа.

Иахьа-уаҵәы иҳаҵагыларан иҟоу ҳара ҳабиҧара ҿыцкуа, шәускуа зегьы ҳара ҳтәылаҿ имҩаҧысуа аиҭакра аполитикеи асоциализм аиҭарҿиареи ирыдҳәалазар ауп, ус анакумха, даҽа шьоукы аахҿагыланы, активла хускуа реиҵаҟьара наламгарц залшом.

Ахьыбҿар, шәацәымҩашьо ижәдыруазар аун ҳара ҳҿаҧхьа ишыкугылоу зегь реиҳа ҳзызҿлымҳахаша зҵаара хадак: ҳаҧхьаҟа иҳалтраны иҟоузеи ҳара? Уи, аӡәк иеиҧш, ҳаҧсадгьыли, ҳхатә уси, ҳхатәы бызшәеи бзиа ианбо, аҵәгьеи-абзиеи ҳцәеиламҩашьо алшаракуа ҳаманы ҳаҟазаант ҳәа ауп аҭакс намаӡоугьы. Ишәхашәмыршҭын абри!

И. ЛАШӘРИА,

Ажурнал «Амцабз» апионерцәа рыҧсҭазаара аҟуша анхабы.

Асахьаҭыхәы В. ГАМГИА

«САРАӠӘК СДУУП»

Елана хуч — хышықуса зхымҵыц,
Уаҩцас зхала ашәхымс ихымҵыц,
Лыхцәы лнапала шьҭа илҳәаланда,
Ажәа ссирқуагь салҳәаланда.

Елана хуч — хышықуса зхымҵыц,
Уаҩцас зхала ашәхымс ихымҵыц,
Санлықуҵәҟьа, акырӡа иҧхалшьеит,
Нас исалҳәаз сара иҵьасшьеит:

— Сара санду дхучуп макьана,
Сара сабду дхучуп макьана,
Сара сан дхучуп макьана,
Саб, уаргьы ухучуп макьана,
Иудыруаз, салаҟоуп ашана:
Сараӡәк сдууп макьана,
Сыхьӡгьы ухаумыршҭын: Елана...

Лыхцәы лнапала шьҭа илҳәаланда,
Ажәа ссирқуагь салҳәаланда,
Елана хуч — хышықуса зхымҵыц,
Уаҩцас зхала ашәхымс ихымҵыц.

АҦША

Анахь ахьаҧшха,
Арахь ахьаҧшха
Наала илмаӡеит —
Амш цәгьахеит.
«Ҽырры» амшха,
«Тырры», амшха
Аҧша-цәгьа мшынҵас
Ицәкурҧеит.
Аҩны дыҩналан
Дыҧшуеит Наала,
Дшәаны дкыҵькыҵьуеит
Уи деиҵас.
Аҧша ҩыкҿалан,
Инхаруалан,
Цлак лашҭа иныкуҳажьит
Дауҵас,

АҲАМҬА

Аҳәынаҧ хучӡа Қалаҵәинеи
Аҵгу ҕра Хышхырҵәыни
Ахьҿикушәаз аца ҭацәын.
Ишанхеит ҳәа тыҧкаҿ Қалаҵәина,
Даара ибзиан абаҩ рҵәынеи
Иацәыбналартә Хышхырҵәын.

Қалаҵәина ахы мыҟуӡа,
Хышхырҵәынгьы уа ибзамыҟуӡа
Наҟ-ааҟ еиҿаҧшуан.
Аҳәынаҧ цәажәеит ихуц-хуцуа:
— Хышхырҵәын, уанызба, хуӡа
Исыцлеит. Убара сазхьуан.

Аҳәынаҧқуа ирдыруеит ееишәа,
Шаҟа иссиру уара улеишәа,
Уныҟуны аӡы иахуом.
Зны-зынла, сыхшыҩ анеимшәо,
Уара уоуп сзызхуцуа, аиеи, мшәан,
Даҽа цгук сгуаҧхом.

Акызаҵәык, зыхьыӡ сҿамшәо,
Иага схуцыргьы, схы иҭамшәо,
Иуцәымӡакуан исҳәоит:
Уҧынҵа ҧшӡа аҵаҟа, еиҧшӡамшәа,
Ихахаӡа, иҧшӡоушәа, иҧшӡамшәа,
Ирыхьӡузеи, хуцкуак збоит...

Адунеиаҿ ахшыҩ — малзаап,
Қалаҵәина цәгьа игызмалзаап,
Иажьарц иашьҭоуп Хышхырҵәын.
Аха цисгьы баша иҧшӡамзаап,
Ус иаажьоит ҳәа, игаӡамзаап,
Аҭакгьы уа ирхианы иакын:

— Қалаҵәина, сылашара,
Уеиҧш дҟамлаҵәҟьац ҳәынаҧ хшара.
Ихааӡа уажәақуа сурҳаит.
Акызаҵәык исымоу лшарас —
Адәыкрын шәҭыц усҭоит ҳамҭас,
Уи сҧынҵа ашьаҭаҿ иазҳаит.

Енвер АЖЬИБА

АҾЫҬБЖЬЫ

Ажәабжь

Даҽаамҭанык еиҧшымкуа Марихан хучы иахьатәи ахулара дахыццак'уан. Ду наӡак леиҧш, уахатәи ачара аҽазыҟаҵара наҿыз агулаҳәсакуа дахьрылаз, уажәы-уажәы адәахьы дындәылҵны, аҧсабара днықуҧшуан.

Ашҭагьы уаха, ҿа зхәаз аҧхәызба леиҧш, агуы хыҭхыҭуан, иагьеихалашон. Афымцалашаракуа хауп рхәарц рҭахызшәа, ашҭа зегьы лашарала идырҭәын, уа иҭамӡаз ашәахуакуа, аӡхыҽҽареиҧш, рҿыҧсаҟьаны абаҳча иҭаҧсан.

Уаха ари агуаратаҿы аҭаца даанагараны иҟан. Аҩнра хәа ҿыц зшьапы еихызго зегьы аҭаца хәа ирышьҭоуп умхәозар, уаха жәларык ззыҧшыз аҧхәыс курала дагьаамаҷмызт. Уимоу, уаха ҩынтәын уи ҭацара хәа аҭәым ҩны дыҩнаргалоижьҭеи.

Ажәакала, ҭацаагара ицаз макьана рхабарк ыҟамызт, арахь инхаз ахацәа иаарнубалартә ркьаф тарҵахьан, аҳәсагьы иаарнумшьалартә рыбжькуа акыр инарымҟьахьан.

— Сҟубча хучы Марихан дабаҟоу, дызбаӡомеи? — ахуаҭахәа акуац жәуа изҭаз акуаб иадибаҳәала иадгылаз ачкунцәа ибжьы аарылҟьеит Марихан ланшьа Хьудар.

«Узхара анужә ауп санугуалашәа, саншьа, угугьы излаунарузеи абриаҟара угурҕьаратә», — лгу инҭылхәааит Марихан, амыркыцьы еиҧш, иналыдчаблаз ланшьа ибжьы ашьҭахь.

Уахада Марихан ланшьеи лан лахәашьеи ас дырзымгуаацызт. Лара урҭ инамцхунгьы бзиа илбон, иагьылбалашт, аха уаха лан лхаҭыҧан ари ашҭа иҭаргало аҧхәыс, лара леиҧш, даргьы дырцәымҕызар лҭахын. Уи азын уи лан лахәашьеи ларей аицәаажәара ду рыман, аха Марихан заҵәык лакун, макьана илымбацыз аҧхәыс дызцәымҕыз, лан лахәшьа уи деигурҕьоны дылбеит.

— Марихан, бабаҟоу, Марихан! — ибжьы аарылҟьахт Хьудар.

— Улҟуаҵ уара, уи иахьа ара иаҧшәымоу лара лоуп, лускуа маҷума, — наиаҭалкит, ажәра иаҿыз акуткуа дырхылаҧшуазу, урҭ жәырц иҭаәҵаз ахәса дырхылаҧшуазу узеилмырго, ашәалҟьамреиҧш, уажәы-уажәы иаацәырҟьалоз иахәшьа.

— Схучы дабаҟоу, дыгухьаазгеит, слыкуиҭӡами, нас, сара? — икьаф ҕуҕуаны иштеиҵахьаз мҩашьо, иҿыҟьҟьа ицарызшәа иҟаҧшьы-уаркалеиуаз иӡамҩакуа инапы рыхьшьуа, ачкунцәа даарыдҵын, иахәшьа лыбжьы ахьгаз ахь иҿынеихеит Хьудар.

— Уажә дугуалашәахт, лҟазшьакуа зеиҧшроу умдыруеи, амалагьы лгуы алаҟаӡамкуа дыҟоуп уаха, улҟуаҵ, анцәа уишазар, — илымҳа дынҭахуҭхуҭит иахәшьа днеиҧыххылан.

— Лгуы шҧалаҟам! Есымша цәыуароума ари ашҭаҿы иҟоу? Сара ланшьа соуп! Исхәогьы дацныҟуар ауп! Изаку аамҭеи, мшәан, хазҭахаз, асабицәаҵәҟьа ргушәы ухәалар ауп, ргуы иабарызеиҧш хәа урызцаалар ауп. Ех, сабиц...

Хьудар иахәшьа лҟынтәгьы ажәа хаа анимаха, дналыдҵын, ашҭа шыҟаз иҿынеихеит.

Марихан илахауан ланшьа ибжьы. Илдыруан ибжьы дашьҭаланы, абар-абар, афатәкаҵарҭа дшааҩналоз.

— Сара уажәыцәҟьа саауеит,—лхәеит Марихан, ачашәкаҵара иаҿыз агулаҧхәыс лхы налыкулкын. Ашырхәа дындәылҵын, ааҵрахь лҿыналхеит. Иахьантәарак зҽеизганы лгуы иҵачыз лылаҕырӡкуа хыҵын, лыблакуа ирхылеит. Урҭ наҟ икаҧсатәын, ларгьы маҷк лгуы аҧсы алыршьар акун. Ауҭра иҭацәкурҧоз амандарина шьапкуа днарылалеит. Уаҟа дахьалагылоу дрымбарцазы лшьапкуа лыцаҧсаны днатәеит. Дҵәуан Марихан. Амандарина бҕькуа реилачыра шыжәпазгьы, лыбжьы рылҟьар хәа дшәаны, лхы лкалҭ иангуаланы дҵәуан. Акраамҭа лҽылзеикук'уамызт.

Ашҭаҿ игон ачара иацыз агурҕьабжькуа.

Ауҭраҿы игон агухьаагареи ахыбаареи идырчыз агуы аҵәуабжь.

Лылаҕырӡкуа иҵәаазар акухап, рхала ианаангыла, деиҵакьуа дҩагылеит. Лхы ҩышьҭыхны аҧсабара дналаҧшит. Ишылашьцара илашьцахьан. Ларгьы иахьак дыззыҧшыз абри алашьцара акун. Лан лнышәынҭрахь днаҧшит. Азныказы иаалцәымыҕхеит. Абаҳча иҭагылаз ашәырҵлакуа ирылҧхоз шәахуак, цәаҟуаҵас аҽроуны, ахаҭгун агуы иҭаҧхон. Уажәы уахь днеир, ауаа уи ашәахуа лашара дылнарбар, даргамахар хәа даацәшәеит.

«Снеиуеит уахь. Заҟа цуааз алашьцара аамҭа сазыҧшызнижьҭеи. Изҭахыу сибаант.

Дызуста сан сылхыбаара згуаҕьуа». Марихан дыццакны ахаҭгун ахь лҿыналхеит.

— Иббоит, сан, уаха ачара хамоуп, — лхәеит Марихан лгуи лылаҕырӡи еилаҵәо, ахаҭгун ашә хучы иҿаз ачарахәа иаартны дынҭалан, ихьшәашәаӡа уа иҭагылаз ахахә еихаса иаласаз апатреҭ гудкыланы данаалга: «Заҟа цуаз ари амш саргьы сазыҧшызишьҭеи, нан», — ахаҭгун иҵаҩны лан лыбжьы аргама хаҭа илахауазшәа дааҟалеит Марихан.

— Уи шҧа?! Хьудар иеиҧш, баргьы беигурҕьома ари амш? — Лылаҕырӡкуа рыҽдырҿыцын, лӡамҩакуа инарҿибаҳәаахт.

«Бара бымацара ас бабанӡахуоз, бан дбыкухшаант. Игуаҕьызааит баб... Уигьы дрыцхауп... Уи азин сара исҭахьеит».

— Сара зынӡаскгьы сеигурҕьаӡом, сан.

«Ус бымхәаан, бан дбыкухшоуп. Уи аҧхәыс сара саасҭагьы деиҕьуп».

— Уи ус дшыҟоу бара иалбдыраауазеи, сан. Ус дыҟаӡазаргьы, сара бара быда уаҳа уаҩҧс дысҭахӡам, сан.

«Сара есымша схучкуа сшәыцуп, нан».

— Убас хшеицу хаҟазаарц ауп исҭахыугьы, сан.

«Зегьы акоуп, анапы шәыгыуп, Марихан. Шьыкуа дабаҟоу, ҭацаагара дцама?»

— Мамоу, сан. Акуац ахьыржәуа дыҟоуп.

«Убри бихылаҧшла, сыҧха. Уи бара бааста акыр деиҵбуп. Уи ила аҭаҧшыха смаӡаӡеит. Иашәахәаахьоума сшихыҧсааз? Шьҭа акыр изхахьазар акухап?»

— Ашкол дҭами, сан. Заҟантә ибасхәахьоузеи уи изхахьеит, зынӡа ба дбеиҧшуп хәа.

«Шьыкуагьы бара беиҧш аума игуаанагара шыҟоу уахатәи аус азы?»

— Сыздыруам, сан. Уи иаартны акгьы ихәаӡом.

«Уи дыҷкуноуп. Ачкунцәа рҟазшьа ус ауп ишыҟоу. Бара шьҭа бҭыҧхахеит. Аилакь ныҟубго баламгеи, сыҧха?»

Марихан ҿылымҭӡеит.

«Быҧхамшьан, сыҧха. Уигьы ианаамҭоу иныҟугатәуп».

— Акырздыруама, сан. Исазхәода уи ансшәысҵаша. — Марихан иахьак лыблагукуа ирҭалцәах'уаз лылаҕырӡкуа, ихышәҭыз аҵәацеиҧш, иналҿыкьасахт.

«Бца, Марихан. Бца аҩныҟа, нас уаҵәы баахп».

— Мап, сан, сара уаха аҩныҟа сцаӡом, абра бара бҿы сыҟазаауеит.

«Бца, бца, бан дбыкухшоуп. Бца, ибышьҭалар ҟалоит».

— Сцаӡом, сара сыҟазаауеит. Исышьҭалааит. Абра срыҧшааит. Ирдыраант сара уаха даҽа анык дсоураны сшыҟам.

«Бца, бца, бан дбыкухшоуп. Шьыкуагьы дрыцхами».

— Мап, сцаӡом. Уаҟа ауаа рыблакуа рхыҧшылара сацәшәоит. Иахьа сара саха аӡәгьы имаӡам. Хьударгьы ицәа азна анижә ауп сыхьӡ хәаны аҿыҭра даналагаз.

«Ус бымхәаан, сыҧха. Бара ибдыруама, баб, сара санышәаҧырҵуаз амш ишизаҩызоу иахьатәи амшгьы?»,

— Нас аӡәыр мчыла даднцалама аԥхәысаагара?

«Ус бымхәан, бан дбыкухшоуп. Уи мышкызны деилыбкаарҭаны быҟоуп, нахьа бгуы шны быҟоуп акумзар».

— Ахаангьы дысзеилкаауам, сан. Уи аԥхәысаагара игуы иантенк'уаз хара хгуаанагара дазҵаама? Хара дхазхуцма? Уи ихы мацара ауп дызхуцуа. Хьударгьы дгурӷьаҵәа дыҟоуп, сымаҳә уаха ԥхәыс даангоит хәа... Иҵегь ханеицаз ххы хамшьит, шьҭа дзыцәшәоз?

«Бца аԥныҟа шьҭа, бан дбыкухшоуп. Иагьҵасым аҵх лашәха аҳаҭгун бахьҭатәоу».

— Ари хаҭгунӡам, сан лҟны ауп сахьыҟоу сара...

— Марихан! — убри аамҭазы ашҭа аҟнытәи ибжьы гахт Хьудар. — Бабаҟоу сымхәеи, Марихан!

«Бца, бца, бан дбыкухшоуп. Сгурҩа даеа гурҩак аҵбымҵан. Убас, убас, былаӷырӡкуа рыцҟьеи».

— Сылаӷырӡкуа срыцҟьоит, аха сыблаҟуа ирхыу аҟаԥшьра сызхыхру, сан? Иббома бенгурӷьозшәа ҟабҵон, арахь баргьы иббурҩоит. Адунеи зегьы мцла елбаркыуп, сан! — Марихан аҳаҭгун даатыӡын, ашә алыку ныларшәны ашацахәа аԥныҟа лҿыналхеит.

Уажәраанӡа лпымҳа иаԥсуаз абыжькуа уажәы рыедырҿыцит еиҭах:

— Марихан! Бабаҟоу, мшәан, Марихан!

— Снеиуеит, мшәан, Хьудар, ара сыҟоуп!..

— Уԥши, уара! Дырҩегьх дцаны аҳаҭгун дҭатәаан! Ари зынӡа лхуҷы мыждахеит, илзаҳаӡбара сыздыруам акумзар...

* * *

Ауха, аҵх аҩааҩнашааанӡа, саси гулеи ахьынӡаҟаз, зшьапы иқугылаз Марихан, ауаа шынеимпыҵәҟьаз лышьҭаларҭа ауадахь деихеит. Ула аҵәыршы хкылазар нумбо илашьцан, ашҭа ыҟурҭәаа афымца лашара шкаҷҷозгьы. Уахада ари ауада дыҩнамлацызшәа, днапыршьышьуа, афымцалашара аркыга лыԥшаан, алашара аналыркы, илбеит Шьыкуа хуҷы анарҭаҿ дшышьҭаз. «Уаргьы иузынханы иумаз уарҭа заҵәы уахыбагхама, аеҭым хуҷы», — лгуы иааҭылхәааит. «Макьана хабаҟоу, ани адумбеи сахьа зҭаны саб уаха хашҭа иҭеигалаз хаеҭымра аҟара аҵылҵап», — лгуы дҭацәаажәон ажәжәаҳәа аҽеилыхра дахьаҿыз.

Илшәылхыз лымаҭәақуа еикуҷәб аскам инхылшьын, лашьа аҭӡамц ахь иҿы нарҳәаны дшыцәаз лдыруан аҟнытә, ҵаҟатәи лымаҭәақуа дыргулԥхааууа днеин асаркьа днадгылеит. «Аилакь шьҭа исҭахыҵәҟьазар ҟалап. Аха нарбан сара иснаало?.. Исзаазхуода нара? Сара схала аахуара макьана сацәыԥхашьоит... Ах, сан дыҟазҭгьы уажәы... уаха акыр сҭахызма...»

Рацәак асаркьа лҽадмырхалацәақуа, шьҭа дышьҭаланы дыцәарц, алашара арцәага ахьыҟаз ахь лҿыналхеит, аха уи ахьыҟаз днаӡаанӡа, афымца лысызшәа, даагьежьын, аҵгуы еиԥш, «ахыр-хыр» ихго лнарҭа илананы иҵәаз лашьа хуҷы нахь лҿыналхеит.

Шьыкуа хуҷы дшыцәоу, наҳәшьа лыхчы имхны аӡәы игар хәа дшәозшәа, имҟуцырӷәӷәа, ихы алагуаны икны дыцәан. Аԥхӡы нарцәаакхьаз ихцәы лнапы налылшьит. Шьыкуа уи дшашьцылахьаз мҩашьо, дамырӷәакуа, егьи иварахь даахәын, анарҭа зегьы имехакны, дныкуиеит. Лшьапкуа деиҭарымго алашара лырцәарц ашә ахь лҿыналхеит Марихан.

* * *

Марихан уажәашьҭа дымҩашьо илбон ланԥса лахь илымаз агуаанагара шиашамыз. Уи дыԥхәыс ҟумшәышәын, дхаан. Лхатәы хуҷкуак шылалымбара дырхылаԥшуан дара, бзиа илбон. Урҭ ракун ԥсыс илхаӡазгьы. Аха, егьа лундазгьы, уи «сан» хәа лахәара лзыгуаӷьуамызт Марихан. Уимоу, Шьыкуа хуҷы сан хәа ибжьы анааиргоз, лцәа дҭарыхьҭшьуан. Заҟантә иақулкхьааз лгуы аақухәаланы, лгуаарақуа зегьы налхырԥсааны, ланԥса Зина лыхьӡ сан ахь иналгарц. Аха уи ажәа лқьышәқуа инаарықуххлак, ланԥсеи лареи лан лҳаҭгун ҿыцҳаҳараӡа иаарыбжьагылон. Амала, Марихан акала ланԥса лгуы илырхомызт, лара анԥсагьы уи азы ҿарԥа лылҭомызт. Аха, зегьы акакун, урҭ зынӡа еизааигуахарц азы ирыбжьазар акун агуы аҟнытә иаауа ажәа «сан» — «сыԥҳа» аханатәгьы ирыбжьалахьан.

Ҽнак Марихан ашкол ахьынтәи дшаанзцәҟьа, ишыҟалҵалац еиԥш, лҽаалԥсахын, аҩнусқуа рҿы ланԥса длыцхраарц ауҭра дынҭалеит. Зинагьы илбахьан Марихан ашкол ахьтә дшыхынҳәыз, уажәы лаанра дазԥшны дыҟан, лара лахь дааиуазшәа анылбе, дызҿыз дааҟуҵын, дааԥсаӡазшәа ҟаҵаны, лҽага нкалыршәын, ахуы дныкутәеит, Марихангьы днапывалыртәеит.

Асахьаҭыхҩы Варери Гамгиа.

— Акрыбфоу, Марихан? — ахуҷы лхы аашьышьны, наалгудлырӷуӷуалеит Зина.

— Аан, акрышԥасымфа, — Марихан лгуы ааҟуандахан Зина дналҿаԥшит.

— Амала саҭабымҵан, бзна иббоз ахырҵәы иахьа исызбхьымгӡеит.

— Есымша ауаҩы деиԥшума, Зина.

Зина дааҭрысит. Ус шлыхьыз Марихан илбамашь хәа дналҿаԥшит. Марихангьы, деикуҩысҭааха, сара ак шсывымшәо бзымдырӡои хәа лхәарц лҭахызшәа, дналҿаԥшит.

— Марихан, аказы сбазҵаар сҭахын, бгуы иалсуоу сыздыруам акумзар? — акыр дахыкушазаргьы, Зина илыӡбеит, иахьаҵәҟьа иалыршаны Марихани лареи иаарҭны рекцәаажәара аллыршарц.

— Сгуы иалсуа ибхәари, сеидру, исылшозар, саргьы быздаара аҭак ҟасҵап.

— Марихан, сара сшыбзыҟоу хәа ибдыруеи?

— Даара ибзианы.

— Сара иашала сбызҵаауеит?

— Саргьы иашала аҭак ҟасҵоит.

— Нас, сара сахь еснагь быхьшәашәаӡа бзыҟоуи?

— Сара сыхьшәашәаӡам, Зина, ус ҟазшьас исыҭаны анцәа сишеит ауп.

Зина уажәыҵәҟьа дыззыԥшыз ажәа «сан» акун, аха лыхьӡ ахьылҳәаазгьы лгуы иахуеит.

— Мап, Марихан, бара мыцхугьы бҟазшьа бзиоуп, бгуеилгарагьы...

— Сыздыруам...

— Марихан, бара шьҭа бҭыԥхауп, еилыбкаауеит хәа сгуы иаакагоит, сара баб мчыла сшимыцааз, уии сареи зынӡагьы ҳзеибадырӡомызт.

— Издыруеит...

— Нас сара сызхбырҟьои? Саргьы срыцҳами, бара ибдыруама, бара беиԥш, саргьы аныда ишсызҳаз? Сара сан зынӡагьы дсыздырӡом.

— Уи еиҳагьы еиӷьуп, Зина.

— Иарбан еиӷьу?

— Еан дахьбзымдыруа. Иаҳа бгуы ҭынчуп. Сара сани сареи ссуаха ҳаицәаажәоит. Усҟан сыԥсы згоит, аха аҳаҭгун санаԥырҵлак?.. — Марихан лылаӷырӡкуа нхыддылеит. Зина уажәы лхы губӷан алҵон гуанымла, Марихан лгуы ианыз ахурақуа ахьлырҿыцыз, аха уи ишлырҿыцыз еиԥш, шьҭа лхала илхушәтәыр акун.

— Бымҵәуан, Марихан, анцәа ибоит, сара акала бгуы сасыр шысҭахым. Сара исҭахыу, ан гуакьак сылҩызаны сыбзыҟалар ауп. Шьыкуеи бареи шәоуп сара араҟа ԥсҭазаарас исымоу, сыхгьы шәықусҵарц сызбахьеит.

— Уи ус шакуу уажәашьҭа издыруеит.

(Алгарҭа 11-тәи адаҟьаҿы).

Цьота ТАПАҔУУА

АКУЏЬМЕИ АБГАХУЧИ

(Ажәлар рхәамтахьтә)

Имлага-млаҵәо
Ишненуаз акуџьма,
Абнаршәыраҿы
Бгахучык абеит.

Абгахучы шәан:
— Сгурҕьеит уанызба, —
Аҳәан нахьгылаз
ИлензКуҿны илатәеит.
Срыцҳанашьап ҳәа
Аблакуа ҭырхаха
Акьра, аҕызра
Иалагент нахьтәаз.

Иадыруан, уи акуџьма
Абгахучкуа ирызгаган,

Ирыцҳанашьомызт,
Ирыжәлон иабаз.

Акуџьма аагурымит:
— Иухьзеи ашамҭаз,
Узыниазеи рыцхарас,
Имзакуа иҳәа!

— Зылҧха ҳауша,
Имазоума исымҳәакуа,
Сеилаҳәах сакит
Даду ишьацҳәа.

— Нас уаКа иуқушәада?
Уҧсы еикузырхада?
Агызмал, ашьацҳәа
Улаҿаҧсы умцоз!..

— Дсыхьзеит сышгуаК'уаз
Даду аҭаҳмада —
Ашьацҳәакуа зыргылаз,
Урҭ зчаҧшьоз.

— Дышҧаузныкуеи уи,
Ашьацҳәа уаҿихма,
Урыцҳаишьама,
Духуама акыр?

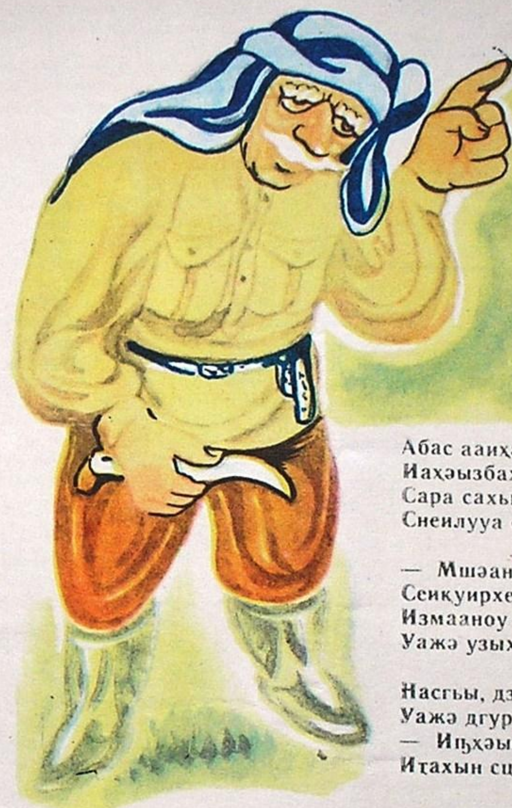
— Дысмыхуакуа ишҧа,
Ҳәара аҭахыума,
Мамзар иКалон
Ашьацҳәа слаҿаҧсыр!

— Аиаша уҳәоума,
Ус уҽхырцәажәоу,
Мшәан, аҭаҳмада,
Урыцҳаишьану?

— Аҭаҳмада дсыхуеит,
Аха иҧа сихуахуеит,
Уахуаҧш сызкуа
Ашәахсҭа иану!

— Нас ус акузар,
Абзиара дуззакуа
Изуухьазаап уи аҭаҳмада,
Уеикузырхаз абас?

— Акырзымчу ухаҵкы,
Иуасҳәоит иуцәымзакуа,
Уи аҭаҳмада изы исымуц
ИКоузеи цәгьарас!

— Аџьашьаху ухәоит,
Исмаҳаҵ уажәада,
Аҵәгьа зухьоу
Изылыҧхо абас...

— Аргама иуасҳәоит,
Дансыхьза уи аҭаҳмада
Уамашәа сҽыКасҵеит,
Сыҽсырҧсзеит зынзаск.

Алакуа схыицеит,
Саҿихт ашьацҳәа.
Иҧа дыҧхеиҵеит,
Сышьҭеиҵеит сеиҵхәа.

Илаҧш аасхиган
Дааччеит дгурҕьаҵәа:
«Исџьылшьаҧ сыҧшәма
Илызназгар уцәа». —

Абас ааиҳәан,
Иаҳәызбахь деихеит.
Сара сахькажьыз
Снеилууа сцеит.

— Мшәан, уажәраанза
Сеиқуирхеит умҳәаз,
Измааноу сзеилкаауам
Уажә узыхирКьаз?

Насгьы, дзыКалазеи
Уажә дгурҕьаҵәа?
— Иҧхәыс лпалта ахудазы
Иҭахын сцәа...

Аха наҳәызба
Илаҿищьырц ахаҳә,
Аҭаҳмада хучык
НаК данхьаҳә,

Изласылшоз ала
Сымч аайзганы
Сицәыбналт, дышгылаз
Иара днаскьаны.

— Нас уажә дабаКоу?
— Издыруеит, дсышьҭоуп,
Абџьар икыуп,
Алакуагьы ишьҭоуп.

Уаҕеимшхароуп,
АбраКа ҳарбар:
Ҳаимырыжәжәоит
Уи имаҵуар...

— Уаҳа сагьуазҵаауам,
Исаҳаргьы сҭахым! —
Акуџьма аакугьежьын
Ицеит џьаханым...

Абгахучы гызмал,
Ианакуиҭха ахы,
Еес, уцаларгьы уцала,
Йарласт ашьамхы...

Асахьаҭыхҩы
Зоиа АЏЬЫНЏЬАЛ-ПҺА

АПОЕТ ИЗЫ АЖӘА

Алықьса ЦЬОНУА

(1920 — 1989)

Уажәаангуанӡа уи абра, ҳара зегьы ҳагуҭан, дгылан, ижәлар рыгуҭа далагылан, ргурӷьаракуа дрылахун, ргуала-гурҩакуа рыцеиҩишон. Шьыжьы иусура тыԥ ахь днеиуан, хулԥазы, имаҵура уск уа нышьҭаҵаны, иҩныҟа дцон. Нас акухарын ихатәы рҿнара ашҟа данхьаԥшуаз — уи шамахамзар аиҿаҭ маҷкуа рышәкуҩҩцәа зегьы иркуашьхеит: хәынтҟаррате маҵурада, рлитературате усурала рхы ныҟургартә, рҭаацәа ныҟургартә еиԥш аҭаҭылазаашьа рымам. Ирҩуа зегьы — рмаҵурате усура иахаршәаланы ирзыҟаҵаз ауп.

Абас акун дшыҟаз Алықьса Цьонуагьы. Еснагь дгылан аԥхьатәи аҵәахәаҿы, иахьакузаалакгьы: аԥара акузаант, аусура акузаант, аибашьра акузаант. Аха ахаангьы дашшуа аӡәгьы димбаӡацызт, гуалакуак изцәырҵуазаргьы (уи ада ҟалашьа ыҟамызт усгьы) — иажәеинраалакуа ирымеидон.

Аибашьра хлымӡаах ихганы даант, аха иазаҳалхьадаз уи далаҿхуауа ма ихы дахашшааа, иеибашьрате ҳамҭакуагьы игуашԥы иаркны избахьадаз. Аибашьра ашьҭахьтәи ашықускуа? Сталин иаамҭа еикуаԥцәа? Хрушьчов иаамҭа ҭагуҭас? Брежнев иаамҭа ҟьаԥҟьаԥ?.. Шаҟа аамҭа лахьыцәгьа ыҟаз! Урҭ аамҭакуа зегьы ауаҩ иаша, аџьа-уаҩы (иара апоет ибан дула иаирбаз Ауаҩы) изы игуыхуҭахьҭага шьахуҟуаны иҟаз аамҭакуамызт. Уигьы маҵара акумызт — еснагь ашәарҭа дҭагылан, еснагь ихы икусуан, «ддырнашон», «дымҩакурҵон»... А. Цьонуа иажәеинраалакуак оптимизм дула ишыҭәугьы, иара апоет иԥсҭазаарате мҩаҿы акыр мыҟумаҭара ҿаасҭа иԥылеит. Аха, ицьоушьаша, игуы камыжькуа, игуӷракуа мырӡкуа, иаамыс хьчаны

кбзнабара еикурханы, цьара ҽԥныҳәа дук узимҵо, данысит иԥсҭазаарате мҩаду. Ари иаанра дууи ҳәа исԥхьаӡоит сара. Иахьа ишаадыруа ала, ус зегьы ирылымшеит.

А. Цьонуа иман ихатәы поезиате дунеи, аҟынареи абзнабареи рыла иҭәыз. Иажәеинраалакуагьы дрыԥхьон иара ихате ҟазшьала. Нас цьоукгьы уи иаԥхьашьа ҟарҵон, лаф ҳасабла. Уи наргьы идыруан, аха дрызгуааӡомызт, лафк аҳасабала дахуаԥшуан иара ихаҭагьы. Ахуҷкуа данрылагылоу — наргьы дхуҷын, дызлагылаз рҟынӡа иеыларҟуны драцәажәон, хшыҩрҵарала акумкуа, иераҟаратаны, рҩыза гуакьак шиакуу ааршуа, драцәажәон, иажәакуагьы ргуаҿынӡа инеиуан. Избанзар гуҭыӷьӷьаала ихәон, гуаартрак иаҩызан ,аҳалалра ргуылажжуан. Убри аҟынтә урҭ ажәакуа рыгура ргон изызкыз ахуҷкуагьы. Урҭ, ахуҷкуа, узжьаӡом, урҭ ибзиаиы еилыркааует дара бзиа избо ауаа. Убас акун иқулацәа рыгуҭангьы дшыҟаз, иеиҳабацәа данрылагылазгьы дшыҟаз. Зегьынцьара — ԥаршеирала, гуаартыла, ҟазрала, бзиабарала. Ас еиԥш аҟазаара усгьы имариазам, уи уцәажьы налазар ауп, уи иуԥсҭа ааран иҟазар ауп. Апоет идыруан: «Ашәеи абзиабареи ахьыҟам, дҟаларц илшом ауаҩгьы». А. Цьонуа иман иара иашәа — ижәлар рзы ихәеит уи ашәа, иара убас иман абзнабара дугьы — уигьы ижәлар ириҭеит ишаны.

Маи 5 рзы Алықьса Цьонуа 70 шықуса ихыҵит. Уи имшира иҩызцәа зегьы, ижәлар зегь рыгуҭа дгыланы иазгуеиҭарын, аха илахьынҵа даҿакала изҕаны иҟазар акуымызт, дымҩахнагеит.

Зегь еицырдыруа, арҵага шәкукуа ирну, зныҳынла адекларативтә ҟазшьа змоу хәа иуԥхьаӡаргьы зылшо, аамҭа, ааигуанӡатәи аамҭа ӷьарӷьар (адаули абыкьи ахра аныраз аамҭа) иахылҵыз, уи аԥҟаракуа ирыкушәауа ажәеинраала «ӷьсҩкуа» рнаҩсгьы, А. Цьонуа иԥҵаракуы иҟоуп аҟырика иашаҵәҟьа, апоет игуапанте иаауаз ауаҩытәыҩсате цәаныррра шьахуҟуа аазырԥшуа ажәеинраалакуа маҷымкуа. Урҭ роуп апоет ихьӡ змырӡуагьы.

Алықьса Цьонуа насыԥ змаз уаҩын. Избанзар аамҭа уаӷеимшхара аҵ дкылсны, аибашьра хлымӡаах даламӡкуа, иахьанӡа дааины, иашәа аԥҵара даҳьзеит. Уи ҳара иахуҭоу аҳаҭыр ҳзаҟуԥар — хауаҩра шаҟа ишьтыҵыз аанарԥшуеит ауп, уаха акагьы.

С. ТАРҚЬЫЛ

Алықьса ЦЬОНУА

* * *

Ауаҩи Ауаҩи еидгылауеит,
Ауаҩра ҟалар;
Ауаҩи Ауаҩи еиҿылауеит,
Рыԥхзы еицҟатәар.

Аха еизыцҟьоит, еиҗәылауеит,
Рыбжьара аҵәгьа ухәар;
Абашазгьы еиҿагылауеит,
Рыламыс хуҷхар.

Ауаҩи Ауаҩи еидгылароуп,
Ауаҩра мхуанчарц.
Ауаҩи Ауаҩи еиԥылароуп,
Ауаҩра рыхьчарц.

* * *

Анашара уеиҷаҳауа,
Иухьчарц уангыл,
Анашеи амци ахьеиҿаҳауа
Анашараз ужәыл!

Аамтала уаҵахаргьы,
Уламыс цҟьоуп.
Иамузакуа, ухы аҟууаргьы —
Унаант хәа иԥхьазоуп.

АԤСАДГЬЫЛ АХЬЗАЛА

Ҳаԥсадгьыл ҳахьиз ауп,
Уи ҳан иаҳзылҩызоуп,
Ҳа ҳзыҳәан уи еиԥьу
Нас иарбан ҽакы?!
Ҳаԥсадгьыл ҳзаазаз ауп,
Разҟы-мҩа ҳзырбаз ауп,
Уи ауп губылрала
Ҳаншьцәазтәыз зегьы.

Ишәтуеит ха Ҳаԥсадгьыл,
Иҳахьчоит уи ҳаԥсы адкыл,
Ҳаԥсадгьыл ҳԥсеиԥш
Иаабоит еснынгьы.
Ҳаԥсадгьыл хазыноуп,
Ҳаԥсадгьыл азыноуп,
Аус ду ҳаиаауа ,
Изкахтәо хԥҳзы.

Ҳаԥсадгьыл лашара
Иаҳнаҭоит гуазхара,
Уи ала еиҵыҵуеит
Ҳа хамчи ҳалшеи!
Ҳаԥсадгьыл ду аиааира
Иацҳҵоит есааира,
Ԥсынҵры-мҩа дуӡза
Анарбоит адунеи.

Ҳаԥсадгьыл ҳахьиз ауп,
Уи ҳан иаҳзылҩызоуп,
Ҳа ҳзыҳәан уи еиԥьу
Нас иарбан ҽакы?!
Ҳаԥсадгьыл ҳзаазаз ауп,
Разҟы-мҩа ҳзырбаз ауп,
Уи ауп губылрала
Ҳаишьцәазтәыз зегьы.

* * *

Ауаҩытәыҩса игу аҟаҵара
Дуӡзак аҭахӡам.
Ауаҩытәыҩса игу аҟараҵәҟьа,
Маԥ, даҽак ҵарӡам.

Ауаҩытәыҩса игу аныхьшәашәа,
Иблакуагь хәаӡам.
Ауаҩытәыҩса игу аныгужәажәа,
Ижьжьарагь марнам

Ауаҩытәыҩса игу аҟаҵара
Дуӡзак аҭахӡам
Ауаҩытәыҩса игу аҟараҵәҟьа
Даҽак хьчатәӡам

(Алгарҭа. Алагарҭа 4-тәи адаҟьа).

— Марихан, уаҵәы бареи сареи иҟаҳҵараны иҟоу бдыруоу?

— Абри аҵьымшьы зегьы латцаны халгароуп, мамзар ааԥын цьымшьыда ҳакухоит.

Зина дааԥышәырччеит.

— Маԥ, Марихан. Уаҵәы усгьы ашкол ахь бцаӡом, шьыжьнаҵы ҳгыланы, бан лҳаҭгун ахь ҳцароуп.

— Уи рыцҟьоупеи!

— Маԥ. Излакуршоу аихатәы аанда ажьакца цәырнаго иалагеит. Арахь, ааԥынра ааины ҳашә илагылоуп, уаҟа еиҭаҳау ашәҭкуа еилыхны, ршьапкуа баҳатәуп...

— Зина, иҭабуп, бара быбзиаҵәҟьоуп! — Марихан дыԥаны ланԥса лыхуда дахьынҳаланы акраамҭа дгудылкылон.

Зинеи Марихани иахьатәи реицәажәара азхоны илыԥхьаӡазар акухап, Зина лҽага аашьҭыхны лҿаныналха, Марихангьы днылышьҭалеит.

* * *

Март 8 аламҭалаз акун. Марихан гуцхак шлымаз мҩашьо, дыццакы-цқак'уа ашҭа дааҭалеит.

Зина иаразнак илдырит Марихан аҷы дшаргуамҵуаз.

— Марихан, бгуы иахуара еснаг.. ибаҳалааит, гурӷьаҿҳәашак бтахыушәа ауп быҿҟьа ашҭа бшааҭалаз, — ишыҟәлҵалаҵ еиԥш. Зина лыԥхаԥса днал ԥылан даагудылкылеит.

— Мамоу... ааи... Сан... уаҵәы ашкол аҿы анацәа рымшныҳәа иазкны ахулԥаз хамоуп, бнасыԥхьоит.

— Марихан!..

— Ааи, сан! Ахулԥаз ахь хаицны хцоит! Скласс аҿы игәоу аҵаҩцәа бара бзгьы аҳамҭа рхцаны ирымоуп.

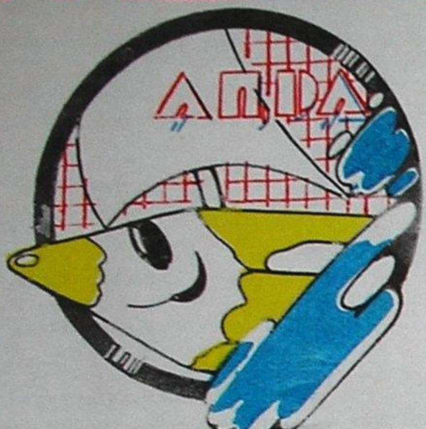
— Марихан, сара уаха ҳамта сҭахӡам! Сыԥсҭазаараҿы сзылхулаз, аха иахьа нахыс исзыхынҳәыз аҳамҭа ссир бара исыбҵеит! Уи еиҳау даҽа ҳамҭак сҭахӡам! — Абыржәоуп Зина маӡала икалҭәаахьаз лылаӷырӡкуа ҿыц реааизганы Марихан ишылбоз ианлыцәхыҵ

— Бымҵәуан, сан. Сара ибзиаиы бейдыскаауан, аха...

— Саргьы беилыскаауан, сыԥха.

— Нас, уаҵәы хаицны хцома, сан?

— Ҳашԥамцәи, бан дбыкухшахаант, ҳашԥамцәи!..

АԤСАБАРА

Абна илгоу амҩахуаста санылаиы сцоит,
Иаасыкуршан аҵаракуа рашәаҳәабжь
гоит.
Шаҟа иԥшӡоузеи аҟармаҵыс абжьы!
Иахьсаҳауа — иитгурҕьаауеит сгуы.

Уахьынаԥшлак, акака ирҿуп зегьы,
Уеда итәоу аӡә дубашам ҵьаргьы.
Аҵаракуа шәаҳәоит, абҷа лашоит,
Аԥларкуку аҵла бажә архуашоит.

Акыр снылкуеит, аха смааԥсеит зынӡагьы,
Аԥсабара сгуалаҟара шьҭнахит еиҳагьы.
Ахулара иаиалага, шьҭахьҟа сеихеит,
Сшьҩуаз мацара аҩныҵка снаӡеит.

АҴЫС САҨЫЗАХЕИТ САРА...

Амшын цәкурԥа аҟуара иасуан,
Аԥша хиаало уи иахан.
Сара сахьгылаз акы сазхуцуан,
Сылаԥш ԥхьаҟа наҟ ирхан.

Сгуалаҟазаара шьҭыцуан,
Сгуы аԥырра иазгуҳәуан.
Ех, сцысындаз уажә сара,
Сымԥыруази наҟ хара!

Абар, сшьапкуа сыцԥраауеит,
Иазԥшуп аԥырра дара.
Сыжәҩақуагьы, абар, еиҵысх'уеит,
Аҵыс саҩызахеит сара.

Акы, ҩба, хԥа — шәааԥшишь,
Цәҩанҵәыҟа схалеит сара!
«Иҟалеи, бара, бааԥшишь?!»
Сан насыкуҿылҭит убра.

АМШ ЦӘГЬА

Иахьа амш дара иҵәгьахеит —
Аҟуаршҩы мыжда абжьы уамахеит:
Амҩаду аҩаркуа аннаҵеит,
Ахаҳәкуагь ԥхьаҟа иԥҳанаҵеит.

Аха аҟуаршҩы кыраамҭа имлеит,
Ишааиз еиԥш, иаразнак ихкуеит,
Аҵәаҕуарагь маншәалахоит шьҭа,
Адгьыл ҟумшәышәӡа иҟалеит.

Лариса АРГУН-ԤҲА,
Гудоуҭатәи абжьаратә
школ № 1 аҵаҩы.

АԤСНЫ

Аԥсны ԥшӡа, сыԥсадгьыл,
Ухьаакуа рацәоуп.
Бзиа узбоит сыԥсы уадкыл,
Аха сымч куадоуп.

Схучуп макьана, исылшом
Иуԥырхагәу рахьырхура.
Аха иҧдыруаз, аӡәгьы уисҭом,
Аԥсны, усыԥсадгьылуп сара!

Цьамбул КУРКУНАА.
Н. Воуба ихьӡ зхыу Тхьынатәи
абжьаратә школ V акласс аҵаҩы.

Бедиатәи абжьаратә школ аҵаҩы
Ека АБЫХУ-ԤҲА лтыхымҭа.

Марк ТВЕН

ТОМ СОИЕР ИХҬЫСКУА

АԤХЬАЖӘА

Абри ашәҟуаҿы сызлацәажәо ахҭыскуа рԥьырак аԥсҭазаараҟынтә иаагоуп: акык-ҩбак сара схаҭа исхызгеит, егьырҭ — ашколаҿ аҵара сыцызҵоз сҩызцәа. Гек Финн ҳәа аҷкун дыкаҵәҟьан. Иара убас Том Соиергьы. Аха ари сара издыруаз хҩык аҷкунцәа рхаҿсахьакуа еилаҵаны дыргылцәаауп, убри аҟынтә еиуеиԥшымкуа еилаԥсоу архитектуратә ргылара еиԥш даԥҵоуп.

Аҩымҭаҿы иаарԥшу абнеикратә цас-ҟьабзкуак ртәы уҳәозар, урҭгьы усаҟнтәи аамҭазы — ҩажәижәаба ма ҩынҩажәа шыкуса раԥхьа — Мраҭашәараҿ инхоз ахуҷкуеи арԥарцәеи ирылаҵәан иҟаз ирецуоуп.

Сышәҟуы аиҳарак аҷкунцәеи аӡҕабцәеи ргурхаршҭра иазкызаргьы, сара агура ганы сыҟоуп, уи ахацәеи аҳәсеи ишыҵкьыҵкьарымшьо, избанзар, сара гуҭакыс исыман урҭ иргуаласыршаарц зны дара рхаҭакуагьы зеиԥшраз, рцәа иаҥыруаз, изыэкуцуаз, ирецәажәашьаз, анаҩс изакутә хҭыс цьашьахукуаз зны-зынла рхы зларгалоз.

Хартфорд, 1876. *Автор*

АКТӘИ АХЫ

— Том!
Аҭак ыҟам.
— Том сымҳәеи!
Уаҳа умԥсит.
— Аҵьашьатә, дабаҵарыз абри. Том, уабаҟоу уара?!
Иҟытбжь гом.

Абиаҳәшьа Полли лыбласаркьакуа лԥынҵа алаӡараҳь даарлахан, дырхыԥшны ауада блала иааимылдсит, нас дырҩегьх лылахь ашҟа иааҳаракын, цаҟала дрыцԥшны, ауада деиҭааҩнаԥшыхит. Лара шамахамзар ас маҷ-саҷк азы лыбласаркьакуа лхы налырхуаӡомызт; арҭ еырбашаку иаалхуаз. иҭыцгатә бласаркьакуан, аԥечка алҩаҵарҭа злааныркыло «аҭәырҕуы» уалԥшны акры убозарларгьы убарҭ дрылԥшны ак лбон, хуарҭа ҳәа еԥьлҳәеит — лыбжьы мырдуцәакуа, аха ауада иҩнагылаз амҿыматәакуа иаараҳартә:
— Уаангыл, сухьӡахра сыҟоуп!

Абри ҳәаны даалымгацкуагьы, ашьчотка рхханкьо, илҟьацыԥхьаӡагьы лыԥсы ааивго, аҵәартаҕуы дыцалеит. Уахьынтә цгумзар егьылзыцымцеит умҳәозар.
— Дзаку хуҷы мӡышәоузеи. Саанзар неиԥш сеиԥшу дсымбацт!

Иҟьакьаӡа иаартыз ашә аҿы даниеи, ашәхымс дылагылан, ахуача зхиаан иҟаз луҭра блала иааимылдсит. Том араҟагьы дыҟамызт. Нас, лыбжьы ҩаҳаралкын, иахьынӡалшо хара инаҩырц, ҿылҭит:
— То-о-о-м!

Лышьҭахьҟа хуарч-марчбжьык лаҳан, иҟакурцәаҵәҟьан даахьаҳәит, ахуҷы ашә ддәылҟьан дцаанӡа, днаимҵасны дылкырц.
— Ус егьыҟоуп иара! Абҟул шԥасхашҭи. Иҟауҵоз уара уа?
— Акгьы.
— Акгьы уҳәоу, исырбеишь. Унапкуа ирыхьшьу закуи? Уҟьышәгьы. Ари закузеи?
— Сыздырам, ди.
— Са издыртеи. Варениоуп — абар изакуу? Уаахи аҟамчы.

Аҟамч-ԥцаҵа аҳауаҿ иаашәышәит, хырԥашьа змам изыкалт уҳәартә.
— Уннан, ди, бышьҭахь иҟоу закузеи?

Аҭакуажә шәарҭак ҟалаз цьшьаны леацәкалхьчарц, лыцкы акалҭкуа дырҩахан даакугьежьт. Лхуҷы дубар даахуа — еимгеимцарак ала аанда цлахыууаант:
— Умч икуха, нас, абри сара уаҳа сыхшыҩ ҭамшәаӡарцу, мшәан? Иарбан фокусу исыдимгалац? Иахуҭоуп ҳәа сыҟоуп шьҭа сҟушхар. Аха абырг гаӡа илеиҵәоу гаӡа дузыԥшаауам. Баша ирҳәом: «Аламаҟ афокус ҿыцкуа узарҵом». Аха, ҭоубазеи! Иагьидыруашәоуп шаҟаамҭа схы ҭиҟьаша; шаҟа сирччаша, ма наразнак сшьара сшыкуиҟьаша, снапкуагь аасываҳәуеит, ихаҵәа акыдҵарацәҟьа сзымгуаҕьыкуа. Изӡатәузеи, суал еeиҟа инасыгӡом иаахҵәаны! Мшәан, Ашәҟуԥшьаҿы иаҳәо: ахуҷы дызшато ихуҷы илгеит ауп ҳәа. Иҿену акгьы алҵуам, ари царбгагоуп. Издыруеит нара аҩсҭаа мӡышәа ззырҳәо шиакуу, аха здунеи зыԥсаххьоу саҳәшьа рыцха лԥа иоуп, убри азы ипҟара сдоуҳа азхом, сымч аҟухом. Иркьынцыцра салагар — сыламыс иснаруам, даҳьсырхууеит сҳәар — сгуы еиҟужәа иҵоит. Баша иҳәам Ашәкуԥшьаҿы: ауаҩ иҿҳәара кьаҿуп, гурҩалагь иҭәуп ҳәа, сгуы иаанагоит уи иашоуп ҳәа. Иахьа ашкол иеахигоит ауп дызҿу, уаҵәы даҳьсырхур акухоит — аусура дадсцалоит. Ахучкуа зегьы аныҳәа анрымоу аусура иадцалараз дрыцҳасшьоит, нара аусура иаиакузаалак иҵәыхьанҭоуп, аха изури, сара суал насыгӡар ауп, мамзар ахуч зынӡа силгоит.

Том ашкол ахь дымцаӡеит, кьафлагь иаамҭа ихигеит. Уи аарлаҳәа аҩныҟа агуарларагь дахьзеит, уаххьанӡа амҿы ицызҵәҵәаран, насгьы ашьыжь амца шьапкыга цәаҟьакуа еиҩзыршьшьаран иҟаз араԥ хуч Џьим ицхраара дахьзарҭә еиԥш. Ус аку егьыс аку, Џьим иус абжеиҳара ҟаицааӡа уи дахьзеит аеынтәи ихҭыс-чыхҭыскуа рызбаху алацәажәара. Том иашьеицбы (мамзаргьы еиҳа инашахап, ихааӡала) Сид иакузар, уалс идыз зегь наигзахьан (амҿ-вырччакуа шьҭыҟушәаны игон): уи нәиккра зламыз, мыцхуы иҭынчыз хучык иакун. Еимҟьарсҭак шааиоулак, ашьакарҭра маӡала шьаҟар кыԥк ааҭԥаауа, Том уаххьа ифонаҵы, абиаҳәшьа Полли даара аҟуҕареи агызмалреи зцаз азцаарақуа илҭон — уи илҭахын Том «длышьҭагуа» дылкырц, даҳьыҟаз иамхаҳәарц. Згуы разу аӡәырҩы реиԥш, уи ахуц еиҩыршәо, ашьацҳәакуа рыргылара иазҟазоу дипломат дус лхы лыԥхьаӡон, агуы иагьаанагон цәгьара зцамыз лыгызмалракуа

ирыцназго ақы ыҟам ҳәа.

Том диазҵаант лара:

— Том, ашколаҿ рацәак иҳьҭамзишь?

— Мап, ди.

— Издыруада, мыцхуы ишоразҭгьы?

— Аиен, ди.

— Нас, Томхеит, сеыскуабандаз угуамхузеишь?

Том игуы иҭыпҳсаант — шәарҭак шаангуахоз ицәа наиырит. Гурамгарылагьы Полли диалҿаҧицәа наиырит. Гурамгарылагьы Полли диалҿаҧшит, аха рацәак егьзҵазк'уа ахы-лҿы изанымхит, уи аҟнытә ус ихәеит:

— Мап, ди, ус митәык сгуы наанамгеит.

Лнапы неиҵылхын, Том ихарҧ аалырҟуҷын, ус лҳәеит:

— Аан ҳәа сыҟоуп, зынӡа ҧхӡы улымҵзеит. — Том ихарҧ цәаакыу-ицәаакыму ахьлызгуамҭаз лгуы нахуан дазхуцуан лара, уаҩгьы изеилымкаант лажәа ахы ахьцоз.

Ус акузаргьы, Том ицәа налашәеит ари «аҧша» хырхарҭас намаз, диаҧыөлангьы ус ҿаанҭит:

— Ҳара ҳашкол аҿы ахуҷкуа аҵеҵь иҭтаны аӡы енгудырҭәалон. Сара сыхгьы макьана имбацт, бакуаҧш!

Абиахәшьа Полли цәгьашәак лгуы налсит дызлалкшаз абри аҿарҧа ахьлымпыҵҧшшаз. Аха дыреегьых нара абыржәыцәҟьа лыҧсы аалыладеит.

— Том, мшәа, ухахуы урбаазарц азы укьаҿ ахуда хьжәатәхарымызт, ус акузами? Иааҧыртишь укуртка!

Том ихы-иҿы аанхалашеит. Икуртка ҟьаҟьаӡа нааиртит — ахуда еикуҟаца изахын.

— Уда нхамшәалт, усҧырцкьа наҟ! Сыесрагамоит, са сгуы иаанаӷоз ауреахкуа рҟнытә убнаалан ӡталара ушҧамцарыз ҳәа акун. Сзыкушәаз ауп, уажәазы нуанасыжьуеит, уеизгьы-уеизгьы уцәгьам.

Лгуеилыччара уажәазы дахьажьаз лгуы насит, аха хазгьы Том, машәыршаку акузаргьы, ибзианы иҳы ахьымөаҧигоз деигурҕьеит.

Реицәажәара абраҟа Сид иеналеигалеит:

— Сара икьаҿ ахуда рахуц шкуакуала ишәзахызшәа сгуы иснатахьан, уажә рахуц еикуаҵәала изахыушәа збоит.

— Аан, мшәа, рахуц шкуакуалами ишыӡзахыцәҟьаз!

Том, анаөсҟа илхәаран иҟоу дазымҧшыкуа, иҿынеихеит, ашә идәылҟьамҭаз ҿиҭит:

— Сара уажәшьтан игуаласыршәап ари, ишузыҵәахыу удыруаз, Сид!

Ҧхьакырҭакаҿ даннеи, Том икуртка ахуда арахуцкуа зкурҟьашаз ө-гур шәпак шалаз гуеиҭеит: руак ашкуакуа аҵдан, егьи — аикуаҵәа.

— Сид иакумзар, акымзарак лызгуаҭомызт. Аөстаа ихухаша! Зны шкуакуала илзах'уеит, нас аикуаҵәала. Руакала илзах'уандаз иубаргузи, ма гуаҭашьа умандаз иаанылзах'уа. Ицәа дҭысцап сара Сид ҳәа иҟоу. Игуалашәалап уи нас!

Том ақалакьаҿ зегь реиҳа иҿырҧшыгаз хучымызт, аха уи азы нара ибзиан дидыруан зегь реиҳа иҿырҧшыгоу — дибангьы дынхомызт.

Ө-минуҭк рыла, уимоу, еиҵангьы, нарзнак иразҟыдара наихыҧсаа ицеит. Арҭ иразҟыдаракуа зыкура дуу зуаөы иразҟыдаракуа реиҧш иахьыхьанҭамыз, нагьахьашамыз азыхәан акум, аха өиҳа аинтерес зҵаз даеакы ихы-игуы иахьҭнаҵаазоуп изиҧырҵыз — адукуа даеа ус ҿыцк нанаргуаҭеилаҟ, ргурөакуа шырхашҭуа зынӡа еиҧшын уи. Убас иҟаз гурөа харшҭга ҿыцаҧшьгаран иара изы, абыржә наангуалашәеит раҧк иҿиҵааз аҭызы, абыржә наангуалашәеит раҧк иҿиҵааз аҭрыщә асшьа, убри аҟазараҿ ҧыкусла имамкуа иара абыржәгьы иеҧишәаарц иҭахын.

Аҧхын хулҧазкуа мыҵхуы иауп. Макьана зынӡа амш лашан.

Иаалырҟьан Том ашәышәра даҟуҵит. Маҷк ихаҭа наҵкыс инеихаз ҷкунак иаҧхьа дгылан... Ари ахуҷы заманалагьы деилаҳәан — ассиргьы уи амн, абжьааҧынтәи амшха, абас ибзианы деиуи амш, абжьааҧынтәи амшха, абас ибзианы деицьашьатәуп ари. Ихан лаҳәоуп! Анс-арс аҟумкуа, ицьашьатәуп ари. Ихан лаҳәоуп! Анс-арс аҟумкуа, иҟаз афрант хылҧа, ишәыи уи зынӡа иҿыцхахараӡа иҟаз афрант хылҧа, ишәыи зҳәынцәракуа зегьы ҿарыбҕаа еиҿкаан изахыз, зҳәынцәракуа зегьы ҿарыбҕаа иаркыз ацәөыча куртка, ишьан иара убас иҿыцӡа анкуа. Ишьан аимсеимаакуа — абри ахуаша мшха! Уимоу, ахудхаҵаҵәҟьагьы ихан, лента еилыҕраак иалхны. Иаахцәангьы ҧшра-сахьала аҳлыҕраак иалхны. Иаахцәангьы ҧшра-сахьала аҳҭнытәуп изухәартә дыҟан, уи ак Том ибаӡаны даатнытәуп изухәартә дыҟан, уи ак Том ибаӡаны даатнытәуп изухәартә дыҟан, уи ак Том ибаӡаны

— Ушәоит!

Дыреегьых нааҿаха-ҿымҭрахоит. Дыреегьых бла-цыхуала еиҿаҧшуа, ваа-ваа гьаргьаласак аиҵаныҟуара иналагоит. Аҵыхутәаан рыжәөахыркуа ркьакьан инеиддыргылоит. Том ус ихәоит:

— Укуцкьаа наҟ абрантә!

— Ухаҭа укуцкьаа!

— Са истахым сцар.

— Саргьы истахым.

Дасу иеиканиуаз дбаны даанымхо, ҵыргуаҵас ҧхьаҟа ишьапы иҵарс, ишимчу гуаҕшаку егьи дигуҭасуан. Аҵыхутәаан реикуҧара иаршын иҿыҟаҧшьаа- ҿыҟаҧшьааӡа, ашьшьыхәа реаанмдырсҭхеит, нас Том ихәеит:

— Уара ушәаргундоуп ,уагьласбоуп. Сашьеихаб насымхәозар умбари, иахьынӡазалшо уидгьадгьырц, уи уара рыцха инацәкьыс хучалагьы укаижьуеит.

— Игухьаагь скым сара уашьеихаб! Саргьы дсымоуп уи еихагьы еихабу аиашьа. Уашьа уи даашьҭыхны ааида данахируу аалак, дахьцо удыруоу! (Аөыцьагьы аишьцәа ҳәа зызбаху рымаз уаө рыҧхызгьы даламшәаацызт).

— Зегь мцуп.

— Акгьы мцзам, уара узҿу сара исыздыруам ҳа.

Том иишьацәхыҧ ду ала асаба цәахәак хухуаӡа иналидан, ус иҳәеит:

— Абри ацәахәа уагьынахысит, убас усхуахуап, аха узеиуоу узымдыруа! Игуаҕьы агуы умоуп, нас ушгурҕьо збап!

Асас ҷкун хуҷ наразнак ацәахәа днахысын, ҿаанҭит:

— Даба уаасылакьысишь!

— Ус усыгуҭамснишь, мамзар убас сҭаҷкум мөаныс ҵап, аха-а!..

— Уажә избап сара, уҭаҷкум шымөануҵо!

Узымеисуазеи умҳәо?

— Исыҭ ө-центк, уварам шкыдызжәо убап.

Ахуҷы ҿыц ө-бөа ҧарак ицьыба иаатихын, дыехырччо, Том инаимҵеикит. Том уи инапы данас, урҭ импыҵышәшәаан, икуркуруа адгьыл иныкулеит. Убри аимгеимцараз ахуҷкуа леидыххылаҧ иөкеибажьын, ацыгукуа реиҧш еибабҕычуа, аҳәынцәа иөылеибарбылгьеит.

Аөыцьагь рхахукуа ыцеибажәжәаартә иахон, рыматәакуа хьибажәжәон, рҧынцакуа цәибаҕухаа, рыхкуа еибарҿыгу, асаба рыҿхас реыҟарцеит. Иаарласынгьы ари аилаҧаҭхалеира аанлган, иҧхьатәаз аибашьра лөа уаө далҧшны иҟаз еиликаауа иҟалеит: Том ахуҷ ҿыц «дкуадырны» дикутәоуп ҭаҷкумла даансуа.

— Аҭамзаара уахәа! — ихәеит уи.

Ахучы димпыҵыҵырц даамадаҕьмадашәеит аҟароуп. Уи аихаракгьы игуы ҧжәаны дҵәыуон.

— Саҭамыз ҳәа! — Том иҭачкумкуа дыреегьых иаамөаниҵеит.

Ианимуӡа аҷкун ибжьы еиҵаҕуҕуа, аҭамзаара дахәеит. Том уи даауижьын, ус ихәахт:

— Ари уара узы инаукоуп. Даеазны узхьынхалаша дудырп.

«Даеазны уансымҧыхьашәа иусырбап» ҳәа дкьып-шәыпуа, икостиум асаба алыршәшәо, Том иидыкыз ахуҷ хымҧада диҧырҵны аҵара даҿын.

Том уи даанхыччан, зда царта амам ихы-игуы алаҟаха, аөныҟа сцоит ҳәа данаакугьежь, уи атәым хуҷ хахәык аашьтиҧаан, ижәөашәаҟьакуа рыбжьара адыҡ ҳәа инааирхеит, нас антилопа еиҧш, дышьтхысааны иҿынеихеит. Том уи дыҧхарсны рыөнаҟынӡа дкаицеит.

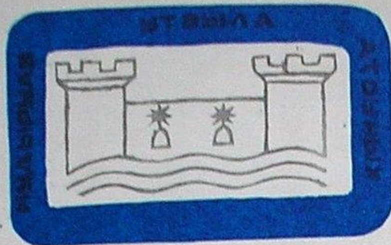
Дхынхәит иара аөныҟа даара игуианны.

Иеиҭ. Витали АМАРШЬАН.

(Иацу ыҟоуп).

АҬОУРЫХ ИАЗКЫУ АЖӘАБЖЬҚУА

М. К. ИНАЛ-ИԤА

Себастополис ақалақь генуиатәи ахырҕуҕуартақуа рхыԥхьаӡарахьтә акрызҵазк'уаз тыԥны иҟан. Уи Каффа акала иаҵакомызт, иара аиԥшҵәҟьа андаракуа ракухреи рдәыкуҵареи рҿы ибаҕуаза хаданы иҟалент. Иара убас араҟа иҟаҵан амшын мрагыларахьтәи аҿыку аҟны зегьреиҳа идууз, атәцәа ахьыртиуаз` аҵьырмыкьа. Уи тыԥс иазалхын ажәытә Аҟуатәи абаа.

Амшын Еиқуа аҿыку амрагылара иахьаҵанак'уаз зегьынџьара ақалақь иадминистративтә центрны излаҟалаз ала, хгуы иаагонт, иаԥҵан ҳәа генуиатәи ауааԥсыра ахьынхо акварталкуа, ҳәарас иаҭахыузеи, урҭ ирыланхон егьырҭ амилаҭкуагьы. Аҭыԥантәи ауааԥсыра рнаҩсангьы ақалақь аҿы инхон аԥсылманцәеи аурымцәеи. Ажәытәӡа инаркны аурымцәа Аԥсны ишыкунагалаз арҵабырг'уеит азҿлымҳара зуҭаша абри афакт. XIII ашәышықуса алагамҭазы Гагра аурым бызшәала иаԥҵаз арҿиамҭа, автор иажәақуа рыла, «ихыркушан 1208 шықусазы». Иара убри автор иажәақуа рыла, уаанӡа шықусык аԥхьа «Гагра ақалақь аҟны ихиҩылааит аграмматикатә ҟазшьа змаз даҽа рҿиамҭакгьы». Иҟалап абри зхәамҭоу уеизгьы-уеизгьы даурымымзар, даҽаӡәызар, избанзар еиҵырдыруеит заатәи ашәышықусақуа рзы Черқьестәылан аурым бызшәалагьы ишыҩуаз.

Мач-мач ҳахшыҩ азцо иалагоит аҭауадцәа Дадианаа абасҟак реазҵәылхны уаанӡатәи Цхумтәи ахра рнапаҿы иааргарц изаҩьҭаз, ажәытәтәи аԥшәмацәа — Шарвашиӡе-Чачба ажәла еиуаз ҭауадаа уантәи иҟурцарц зырҭахыз. Себастополис мыцхуы феида змаз тыԥны иҟалент. Еилкаауп нас, аҭыԥантәи анапхгаҩцәа «еиҳа ирзыманшәалахаша арежим» генуиатәи ауааԥсыра рзы изаԥырҵоз. Амшын иахьаԥныз аштақуа ҟарҵон. Урҭ хырҟьон маҿа-маҿа иҟаз, ԥштәы хкыла еилаз ахаҳәкуа рыла. Амшын ҕуҕуала ианцәкурԥо, абарҭ ахаҳәкуа анҿыкунажьло ыҟоуп. Ари аҭыԥ ахуҳахуҭырҭакуа рацәаны иахьыҟаз ақалақь аекономикатә центр акун, иагьаҵакын ҵҩа змамыз ашьҭаҵарҭақуеи аскьалеи. Иара абраҟаҵәҟьа, нас ихьшәашәа, иргылан аепископтә кафедра еиҿкааны измаз акатоликцәа рныхабаа. Акатоликцәа репископтә кафедра Себастополис иаԥҵан 1318 шықусазы. Урҭ рахьтә хҩык рыхьӡкуа аҭоурых ишеикунарҳазгьы, ҳара иҳаздыруам аныхабаа знапаҵаҟа иҟаз, хгуаанагарала, иҟалап уи римтәи адинхлаԥшҩы иакузаргьы. Ашьҭахь себастопольтәи аепископ знапаҵаҟа дыҟаз Султаниа архиепископ иакун. XIV ашәықуса алагамҭазҵәҟьа абри ақалақь Хулагудтәи аҳәынҭқарраҿы иргылеит Чингисхан имаҭа Хулагу. Уи иаҵанак'уан Џьамтәылеи Афганистани ҳаамҭазтәи ртерриториақуа, Аахыҵ-Қавкази Азиа Мачи рыхуҭа дук.

Абри ақалақь иаарласӡаны анаԥтәреи ахуҳахуҭреи рганахьала жәларбжьаратәи тыԥ хаданы иҟалеит.

Султаниа архиепископ инапаҵаҟа иҟан Себастопольтәи назлаз аепископракуа хуба, ашьҭахь урҭ ирыцлеит Ҭифлисии Самаркандии ртәқуагьы.

Аамҭакала Себастополис иҟан аԥсуа архиепископ ирезиденциагьы. Уи иазкны ақалақь акатоликцәа рхада иҩуан иара аепископцәа репископ иоуп ҳәа. Ишаабо еиԥш, амшын ҿықуан иҟаз генуиатәи аколониақуа рзы мацара акумкуа, аҭыԥантәи ауааԥсыра рзгьы Себастополис акрызҵазк'уаз центрны иҟалент, иабзоурангьы жәларбжьаратә хуҳахуҭра даараӡа ирҿиахеит. Убри азоуп ақалақь рнапаҿы иааргарц азы Дадианаа реазҵәылхны изыкуԥоз.

XIV ашәышықуса актәи азбжазы, Мрагыларатәи Қырҭтәылан, адәныҟа-политикатә ҭагылазаашьа бзиа ахьыҟалаз азы, аҳәынҭқар имчра акырӡа иҕуҕуахеит. Аҳәынҭқар Георги Анааирагаа (1314 — 1346) Қырҭтәылатәи аҳәынҭқарра аидҵаразы акуԥара куҿиарала напаиркит. Мрагыларатәи Қырҭтәыла анеидиҵа, Мраҭашәарахьҟа ддәықулеит. Усҟан Мраҭашәаратәи Қырҭтәылан аҳас дыҟан аҳәынҭқар Давид Нарин имаҭа, Қонстантин иҷкун Баграт (1327—1372). Аҳәынҭқар Георги, амчра иаԥцәҟьа знапаҵаҟа иҟамыз Баграт даԥырганы, Имереҭиа иҟаз абаа хырҕуҕуартақуеи ақалақьи инапаҿы иааигеит. Аҳәынҭқар акуҿиаракуа аргамаду избаз аҭауадцәеи амалуааи аҳамҭа беиакуа идыргалеит, ҳәынҭқарс дырзыҟаларцгьы рҭаххеит. Ҳәарас иаҭахыузеи, урҭ еиҳа ргуы дакушәон ирцәыхараны, ашьхакуа рынхыҵ џьара иҟаз аҳәынҭқар, уахгьы-еынгьы рыбла ихгылаз иаасҭа. Георги иара убас аҳамҭакуа изназгаз рхыԥхьаӡара далан Аԥснытәи Шарвашиӡегьы. Уи дазыԥшызар ҟаларын ажәытәтәи идгьылкуа рышьакурҕуҕуараҿы аҳәынҭқар иҟнытәи адгылара соуп ҳәа. Аха абарҭ аҭыԥкуа рҿы амчра соуеит ҳәа дыԥшын Дадиангьы. Аҳәынҭқар Дадиани идицәыло дшалагаз азы шаҳаҭра зуа аҿырԥшкуа шакьаназ ицәыргам, уи зыхҟьаз насгьы маӡас иаҵоу аилкаара зыхуҭоу аҭоурыхдырыҩцәа роуп.

Қырҭтәыла аҳәынҭқар Одышь данахыс, Аԥсны далалеит. Ашықусҵаҩы излеиҳәо ала, уи «абаа хырҕуҕуартақуа инапаҿы иааигеит», «уатәи аусқуа маншәаланы ишьақуиргылеит», нас Цхумтәи ахра Дадиани-Бедиели инҭеит. Ишаабо ала, абаа хырҕуҕуартақуеи ақалақьқуеи ахьимпыҵанхалоз Имереҭиеи Аԥсни ракун, даҽакала иаҳҳәозар, зыгура узымгаша аҳцәа ыҟоуп ҳәа иахьиԥхьаӡоз аҭыԥқуа рҿы. Уазхуцыр алшоит аҳәынҭқар ажәа ирҭахьан ҳәа абарҭ адгьылкуа Дадианаа ианыргалак ашьҭахь Себастополис амшын изхыганы иааргоз, иагьыргоз аҭитәкуа рыла ахуҳахуҭра иалҵшәаны афеида ду иоуртә ишыҟарҵоз ала. Абасала, Дадиани-Бедиели Себастополис амчра инапаҵаҟа иҟалеит. Убри аамҭа — 1330 шықуса — иакушәоит себастопольтәи аепископ Пиотр Геральд ацентр ахь иҩыз ашәҟуы. Уаҟа иаҳәоит ақалақь аҟны амчра зегьы Бедиан ишитәу. Изинқуа шьақуирҕуҕуарц азы римтәи адинхлаԥшҩы агура иргеит «ицнагаҩцәеи иареи дахьынеимоу, аҟьырсианцәа рылархуны, инанаҭаххо аамҭазы, ақугылара ишазхиоу», насгьы дшақушаҳаҭу «римтәи ауахуама анапаҵаҟа аҟазаара, акатоликра идкылара, идин аԥсахра».

АКРИПТОГРАММА

«	1	16	19	5	7	■	1	2	6	7	1
2	1	12	5	7	■	1	14	20	18	8	1
10	9	4	8	1	9	1	12	15	■	7	9
16	11	10	■	1	13	1	17	3	20	18	»

Акриптограмма ҳәа захьӡу ахыԥҽыга хкы ахьӡ аауеит абырзен ажәақуа «криптос+грамма» рҟынтәи, иагьаанагоит амаӡа+ҩыра. Ҳара ҳмаӡаҩра иаҳәо аилыргаразы ҵаҟа иарбоу аилыркаагақуа рҭак ҟашәҵар ауп. Нас аҵифрақуа рхаҭыԥан ишәыргылоит урҭ ирыҵаҵәахыу анбанқуа, ижәдыруаз, еиԥшу аҵифрақуа анбанк ауп иаадырԥшуа. Абасала ишәыԥсах'уеит аԥшьыркца ду аҟны иарбоу анбанқуа зегьы. Инашаны иҟашәҵар азҵаарақуа зегьы рҭаққуа, акриптограммаҿы шәрыԥхьоит еиҵырдыруа аԥсуа поет Алықьса Џьонуа иажәеинраалак аҟынтәи ҩ-цәаҳәак.

Аилыркаагақуа:

1. 10. 15. 1. 2. 6 — аԥсуа журнал ахьӡ.

1. 7. 4. 3. 18. 9. 1. 12. 1 — Аԥсны жәлар рфорум иҭнажьуа агазеҭ ахьӡ.

5. 12. 15. 1. 14. 13 — зегь иреиҳау Қавказтәи ашьха, аԥсуа поетцәа акырынтә иазышәаҳәахьоу.

1. 16. 19. 8. 13. 17. 17. 18 — алитературатә ҩымҭа аԥызҵо ауаҩы.

1. 16. 20. 11. 13. 12. 1 — аҵәгьа ҟазҵаз ауаҩы аҭакс аҵәгьа изыҟаҵара.

АЧЧАԤШЬ АКУАКЬ

«АРҴАҨГЬЫ ИЛАԤЫЗГЕИТ!»

— Иуҳәанда, Қужәлар, ишԥах'уркушеи аҵара ашықус?
— Уаҳа назҭахым ала, сырҵаҩгьы илаԥызгеит!
— Ишԥаҟалеи ус, Қужәлар?
— Ишыҟалаз умбои, сара ахԥатәи акласс ашҟа сиасит, лара аҩбатәи акласс аҟны дшыҟаз даанхеит.

ЗЕГЬ РЕИҲА ИААШЬАУА...

— Иҳауҳәандаз, Қужәлар, шәкласс аҟны зегь реиҳа иаашьауа ҳарбан?
— Ҳарҵаҩы!..
— Избан ус угуы изаанагаз?
— Избанзар, ҳара ҳанаԥхьо ма аҩра ҳанаҿу, иара акгьы ҟаиҵаӡом: дтәаны дхахуаԥшуеит ма длеи-ҩеиуа акласс дыҩноуп...

Ҷлоутәи абжьаратә школ аҵаҩы
Гурам АҚАБА иҭыхымҭа.

Жәандәрыҧшьтәи абжьаратә школ аҵаҩы Анжела ЧАМАГУА-ԤҲА иҭыхымҭа.

76251

Аҵәа иану асахьа ҭылхит О. ГОНОБОЛИНА.

„ამცაბზი" საქ. ალკკ აფხაზეთის საოლქო კომიტეტის და ვ. ი. ლენინის სახელობის ნორჩ პიონერთა ორგანიზაციის საოლქო საბჭოს ჟურნალი. გამოდის თვეში ერთხელ, აფხაზეთის ასსრ პოლიგრაფიული საწარმოო გაერთიანება. სოხუმი, ეშბას ქ. № 168.

«АМЦАБЗ» («ПЛАМЯ») детский журнал Абхазского обкома ЛКСМ Грузии и Абхазского областного Совета Всесоюзной пионерской организации им. В. И. Ленина. Выходит один раз в месяц. Полиграфическое производ. объединение Абхазской АССР. г. Сухуми, ул. Эшба, 168. Адрес редакции: 384901, г. Сухуми, ул. Фрунзе, 44, тел. 2-38-28, 2-35-48.

Акьыҧхьраҳь ирытоуп 8.05. 90 ш. Акьыҧхьразы анапы аҵаҩуп 14.06. 90 ш. ЕИ 02220. Аформат 60X90 1/16. Овсеттә кьыҧхь хкы. 2,5 кьыҧхь бьыц ыҟоуп. Атираж 8732. Аҿаҵаҧҟа № 3274.

Иҭыҵуеит мап мза 1957 шықуса аахыс. Аху — 20 кап.